

Minna Ruuttunen

Niillä rajoilla

–draamallisia tutkimuksia pyhän äärellä

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Teatteri-ilmaisun ohjaaja

Esittävä taide

Opinnäytetyö

22.9.2017

Tekijä(t) Otsikko	Minna Ruuttunen
Sivumäärä Aika	33 + 2 liitettä 22.9.2017
Tutkinto	Teatteri-ilmaisun ohjaaja
Koulutusohjelma	Esittävän taiteen koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Soveltava teatteri
Ohjaaja(t)	Marja Silde, Pieta Koskenniemi
<p>Opinnäytetyössä tutkitaan pyhän rajoja draaman keinoin uskonnollisessa, erityisesti Suomen evankelisluterilaisen kirkon, kontekstissa. Tutkimuksen kohteena on keväällä 2016 ensi-iltansa saanut esitys, Veisaava ilveilijä, joka toteutettiin kirkkokiertueena pääkaupunkiseudun kirkoissa. Esityksessä yhdistyi Dario Fon Mysterio Buffon groteskit tekstit ja heränneiden eli körttiläisten Siionin virret.</p> <p>Ensimmäisessä ja toisessa luvussa esitellään Veisaavan ilveilijän teatteriproduktio, sen tekstit, formaatti ja taustat. Dario Fon tekstit pohjautuvat keskiaikaisiin ilveilyihin, joilla pilkattiin katolista kirkkoa ja paavin valtaa. Sen vastapainona esityksessä veisattiin yhdessä arkaaisia virsiä, joiden ihmiskuva on myös realistinen ja raadollinenkin. Näennäisesti toisiinsa sopimattomat elementit kävivät esityksessä dialogia samojen teemojen äärellä.</p> <p>Kolmannessa luvussa tutkitaan eri kirjallisuuslähteiden avulla pyhän sosiologisia ja uskontotieteellisiä määritelmiä, sekä määritellään absoluuttinen toiseus, jonka edessä pyhyttä koetaan. Pyhä tehtäväksi tulee tällöin olla yhteisöä rakentava ja koossapitävä voima.</p> <p>Neljännessä luvussa käsitellään pyhää luterilaisuudessa sekä erityisesti kirkkotilan ja alttarin pyhyttä luterilaisessa kirkossa, sekä niiden teologisia taustoja ja tulkintoja.</p> <p>Viidennessä luvussa esitellään Peter Brookin jako pyhään ja karkeaan teatteriin. Jaottelussa on yhtymäkohtia Veisaavan ilveilijän tekoprosessin herättämiin ajatuksiin. Viimeisessä luvussa käsitellään niitä pyhyden rajapintoja, joilla Veisaavaa ilveilijää tehdessä liikuttiin.</p> <p>Esityksen ja tämän työn tuloksina oli, että jos pyhän on tarkoitus pitää koossa yhteisöä ja viedä absoluuttisen toiseuden rajalle on sillä oltava kosketus elämäämme, arkeen ja karkeaan, groteskiinkin. Luterilaisessa kirkossa ei ole teologisesti merkitystä sillä, onko pyhä paikka kirkko, tai joku muu paikka. Jumalan läsnäolon paikka perustuu Jumalan sanan läsnäoloon. Silti kirkko usein mielletään pyhäksi, koska siellä koetaan haltioitumista. Yhteisöä rakentavan pyhyden näkökulmasta on tarpeen myös ravistella pyhän rajoja kirkossa. Siellä missä on läsnä arjen karkeus, tosi elämän raadollisuus, tunteet, vietit ja vaistot, ihmisten välinen yhteys, elämä ja kuolema, hengitys ja liike, pyhä voi tavoittaa sellaisen merkityksen mikä sillä on myös yhteisöjä koossapitävänä voimana. Näiden rajojen äärelle Veisaavan ilveilijän esityksen myötä koetettiin päästä.</p>	
Avainsanat	Pyhä, profaani, kirkko, uskonto, kirkkodraama, Dario Fo

Author(s) Title	Minna Ruuttunen On The Edge – Drama Investigations Of The Sacred
Number of Pages Date	33 + 2 22.9.2017
Degree	Drama instructor
Degree Programme	Performing arts
Specialisation option	Applied theatre
Instructor(s)	Marja Silde, Pieta Koskenniemi
<p>The final report studies the limits of the sacred in a religious context, in particular in the Evangelical Lutheran Church of Finland. The study is based on a theater project called Veisaava ilveilijä, that was carried out as a tour in five churches in Helsinki metropolitan area in the spring 2016. The play united grotesque texts of Dario Fo's <i>Mysterio Buffo</i> and old hymns of the Awakened movement from the book <i>Hymns of Zion</i>.</p> <p>In the first and the second chapter, the final report presents the project, background, texts and format of Veisaava ilveilijä. Fo's texts are based on medieval buffoons, that were played to ridicule the Catholic Church and the Pope. Contrary to the buffoons there were the archaic Hymns that were singed together in the play. The two elements that were apparently confronting each others, eventually spoke of the same themes.</p> <p>The sosiological and religious definitions of the sacred are presented on the third chapter. Also the term absolut otherness is defined. It is a final thing that confronts us as humans and the sacred is the response to it. The purpose of the sacred is to unite the community. Subsequently some ideas of the lutheran theology are presented to clarify lutheran ideas of the sacredness of the altar and the church as a house of God.</p> <p>The ideas of the holy and the rough theater of Peter Brook are presented in the fifth chapter. There is a convergence between his ideas and the making of Veisaava ilveilijä. The limits or boundaries of the sacred that were crossed in Veisaava ilveilijä are presented in the final chapter.</p> <p>The result of this study and the whole project of Veisaava ilveilijä is that if the sacred is to unite people and community it has to bring us near the absolute otherness but also to have a connection to our real life, also in a most natural and grotesque way. In the lutheran theology the places become holy, when people are cathered by Gods name and His word, Bible, is being read. So it is not the walls of the church or the structure, what makes it a holy place, but His words and people cathered around it. So it is important to remind people that not the building itself is the sacred, but what you do there. By doing different things that show us real life, mixed feelings, instincts, intuition, life, death, beathing, movement that are usually not presented in the church, can bring us closer to sacred that unites humans.</p>	
Keywords	Sacred, profan, church, religion, drama in the church, Dario Fo

Sisälllys

1. Johdanto	1
2. Veisaava ilveilijä	5
2.1. Kuvaus projektista	5
2.2. Dario Fon ilveilijä	8
3. Uskonto ja pyhä	10
3.1. Uskonnon määrittäminen pyhän ja profaanin kautta	10
3.2. Mistä pyhän kokemus syntyy?	11
3.3. Pyhän rajat ja absoluuttinen toiseus	12
4. Pyhä luterilaisuudessa	14
4.1. Kirkkotilan ja alttarin pyhyys	16
4.2. Kirkon vihkiminen sakraalitulaksi	20
4.3. Yhteenveto	21
5. Pyhä ja karkea teatteri	22
5.1. Ruumiillisuus, keho ja kristinusko	23
5.2. Naisen keho kirkossa	25
6. Veisaava ilveilijä pyhyiden rajapinnoilla	27
6.1. Teatterin ja uskonnon rajapinnat	27
6.2. Yleisön ja näyttämön rajan ylittäminen	28
6.3. Pilkkanteon ja todenpuhumisen rajalla	28
6.4. Naispappi näyttelee irstasta paavia	29
7. Lopuksi	31
Lähteet	33
Liite 1	Veisaavan ilveilijän käsiohjelma
Liite 2	Veisaavan ilveilijän mainosjuliste

1 Johdanto

Tässä opinnäytetyössä olen halunnut selvittää pyhän rajoja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kontekstissa keväällä 2016 ohjaamani kirkkokiertueen Veisaava ilveilijä herättämien ajatusten pohjalta.

Keväällä 2016 ohjasin esityksen Veisaava ilveilijä. Se esitettiin pääkaupunki-seudun kirkoissa toukokuussa 2016. Esityksen perustana oli Dario Fon *Mysterio Buffon* groteskit monologi- ja dialogitekstit, sekä körttiläisten veisaamat Siionin virret. Esitys rakennettiin körttiseurojen formaattiin, jossa puhe ja virsi seuraavat toisiaan. Tässä tapauksessa siis esitys ja virsi vuorottelivat. Körttiseuroissa perinteisesti virren katsotaan olevan vastaus edellä nähtyyn tai kuultuun, yleensä puheeseen. Tällä kertaa puheiden paikalla oli pienet näytelmät.

Rampa tutkii jalkojaan saarnastuolissa, Helsingin Diakonissalaitoksen kirkossa. Kuva: Minna Ruuttunen.

Huomasin esitystä tehdessäni rikkovani monenlaisia rajoja, jotka koskivat sitä mikä on pyhä. Mitä kirkossa saa tehdä ja mitä ei ja miksi? Fyysisesti rikkoimme totutun kirkkokäyttämisen rajoja: Saarnastuolia ja alttaria käytettiin esityksen lavasteena, jossa liikuttiin. Tehdessäni esitystä palasin yhä uudestaan kysymyksiin: Mikä tekee jostakin paikasta pyhän? Kuka määrittelee pyhän? Onko pyhä subjektiivista, vai kollektiivista? Voiko pyhyttä rikkoa? Jos voi, mikä rikkoo sen? Milloin pyhä menettää ominaislaatuisuutensa?

Kirkoissa ja alttarilla teatteria tehdessä, jouduin monta kertaa sen kysymyksen äärelle, voiko näin tehdä? Saako näin tehdä? Saako saarnastuolissa kekkuloida? Saako alttarikaiteen ylittää? Saanko kiroilla, esittää törkimystä alttarilta? Koko prosessin ajan minun päässäni kuului alitajuntainen kysymys: Eikö minulle ole mikään pyhä? Toisaalta intuitiivisesti tiesin, että se mitä tein, täytyi tehdä.

Myös näyttelijät suhtautuivat kirkkotiloihin eri tavoin. Toiselle oli itsestään selvää, että mitä tahansa voi ja pitää voida tehdä. Toinen taas kyseenalaisti voiko kirkoissa juosta tai tehdä ylipäätään mitään poikkeavaa. Lisäksi kirkkotilat olivat erilaisia. Espoon tuomiokirkko on vanha keskiaikainen kirkko, jossa oma hengitysikin tuntui salpaantuvan. Korson kirkko taas on moderni kirkkotila, jossa alttari ja saarnastuoli ovat liikuteltavissa. Tiloihin suhtautui eri tavoin, riippuen niiden funktionaalisuudesta ja arkkitehtuurista.

Näkökulma opinnäytetyössäni on pyhän merkityksen etsintä ja haastaminen kirkossa teatterin keinoin. Pyhiä ja pyhiksi, jopa tabuiksi muodostuneita ilmiöitä ja asioita on kaikkialla ihmisyyhteisöissä. Sitä mikä missäkin ajassa on pyhä, on riippuvaista kulttuurista ja ihmisten yhdessä antamista merkityksistä asioille. Siten myös teatterissa on olemassa omat pyhät asiansa. Teatterin näkökulmasta pyhyiden rikkomista voisi Veisaavassa ilveilijässä olla esimerkiksi se, että uskonnonharjoitus ja teatteri sekoitetaan, kuten esityksessä teimme. Teatterin näkökulmasta voisi kysyä, saako esityksessä olla osallistavaa uskonnonharjoitusta. Rikkooko se teatterin rajoja?

Pääasiassa kuitenkin käsittelen sitä, miten ajattelen Veisaavan ilveilijän rikkooneen pyhän rajoja kirkossa. Toki asiat voivat olla osaltaan myös yleistettävissä. Intuitioni sanoo, että pyhä menettää merkityksensä, mikäli asioista tai esineistä tai kirkosta tilana, katoaa niiden käyttötarkoitus. Toisin sanoen, pyhä katoaa, jos sillä ei ole ihmisen elämän kannalta merkitystä.

Usein on asetettu vastakohtiksi profaani (maallinen, arkinen) ja pyhä. Itse olen taipuvainen ajattelemaan, että jotta pyhä säilyy pyhänä, sillä on oltava kosketus arkeen ja profaaniin. Jos ei pyhä kosketa arkea, se muuttuu irrelevantiksi, merkityksettömäksi. Peter Brook on sanonut, että vasta kun rituaali (eli pyhä toimi-

tus) tulee omalle tasollemme, meillä on edellytykset tulla sen kanssa toimeen.¹ Pyhää tai pyhyyttä ei voi ylläpitää väkisin tai ylhäältäpäin annettuna, sillä pitää olla kosketus siihen mitä olemme myös arjessa.

Teatterin ja uskonnon suhde on kiinnostanut minua niin kauan kuin muistan. Olen kasvanut syvästi uskonnollisessa, mutta monin tavoin suvaitsevaisessa ja avarakatseisessa ympäristössä. Olen evankelisluterilaisen kirkon pappi ja pian teatteri-ilmaisun ohjaaja. Peter Brook on kirjoittanut kirjassaan Tyhjä tila teatterista seuraavasti:

Teatterissa on vuosisatoja ollut tapana sijoittaa näyttelijä kehystettynä, koristeltuna, valaistuna, maalattuna koturneiden päälle kauas lavalle, aivan kuin epäuskoisille haluttaisiin siten uskotella, että hän on pyhä, että hänen taiteensa on pyhää. Onko siten ilmaistu kunnioitusta? Vai olisiko taustalla pelko, että jotakin paljastuisi, jos valo olisi liian kirkas, välimatka liian lyhyt?²

Ajattelen, että yhtä hyvin tässä voitaisiin kuvata kirkkoa ja papin roolia kirkossa. Ihan yhtä hyvin vertaus voisi alkaa, kuinka kirkossa on ollut vuosisatoja tapana sijoittaa pappi kehystettynä ja koristeltuna kauas alttarille, ikään kuin uskotellen että hän on pyhä ja edustaa pyhää. Mutta entä jos onkin kyse paljastumisen pelosta? Uskallan silti sanoa, että sekä teatterissa, että kristinuskossa on sisäänkirjoitettu toive tavoittaa jotakin universaalia, aitoa, todellista, yhteistä ja jopa pyhää. Kysymys on totuuden etsimisestä, häpeää, paljastumista tai vauvannäköä pelkäämättä. Näissä puitteissa tehdään teatteria, näissä puitteissa myös Suomen evankelisluterilaisen kirkon usko parhaimmillaan operoi.

Nämä lähtökohdat ovat olleet olemassa myös silloin kun olen tehnyt opinnäytetyötäni ja esitystä, jota opinnäytetyössäni käsittelen.

Tässä opinnäytetyössä käsittelen mitä tarkoittaa pyhä uskonnollisessa kontekstissa, millaisia rajoja pyhällä on ja voiko niitä rikkoa ja miten. Aluksi esittelen Veisaavan ilveilijän projektimme yleisesti. Luvussa kolme käsittelen pyhää so-

¹ Peter Brook, s. 50-51

² Brook, s.69.

siologisesta näkökulmasta ja sitä mitä tarkoittaa pyhän rajojen ylittäminen. Luvussa neljä pohdin millä tavoin pyhä ilmenee luterilaisuudessa ja miten se näytetään erityisesti suhteessa kirkkotilaan ja alttariin. Juuri alttarin koskemattomuus tuntuu olevan monissa kirkoissa olennaista. Luvussa viisi esittelen Peter Brookin pyhän ja karkean teatterin eroja ja lopuksi pohdin sitä, miten Veisaavan ilveilijän projektissa haastettiin pyhyyttä.

2 Veisaava ilveilijä

2.1. Kuvaus projektista

Veisaava ilveilijä. Kuva: Mika Nuorva.

Ajatus Veisaavan ilveilijän projektista sai alkunsa silloin kun aloitin työni Herättäjä-Yhdistyksen palveluksessa jo yksitoista vuotta sitten. Yhdistys on herännäisyyden eli körttiläisyyden palvelujärjestö. Herännäisyys on yksi evankelisluterilaisen kirkon vanha herätysliike, jolle ominaista hartauselämää on seuratt. Seurat kestävät maksimissaan noin tunnin. Niissä veisataan virsiä säestyksettä ja pidetään lyhyitä puheita. Puheen voi pitää kuka tahansa ja virsiä koetetaan siten valita siten, että ne sopisivat puhujan sanoihin. Seurojen ideaali on spontaanit, kirjoittamattomat, maallikon (eli ei-teologin) pitämät puheet ja niihin sopivan virren aloittaminen spontaanisti, niin ettei edes numeroa ilmoiteta ennen virren alkua.

Samaan aikaan tutustuin Dario Fon Mysterio Buffon teksteihin, jotka puhuttelivat minua. Niissä käsitellään kristinuskon perusteemoja siten, että esimerkiksi Jeesuksen ristiinnaulitseminen tulee tarinassa ilmi kuin vahingossa tavallisten

ihmisten kertomana. Näkökulma on aina siinä, miten kukakin näytelmän hahmo Jeesuksen kokee. Ne ovat myös hyvin arkisia, raadollisia, groteskejakin kertomuksia ihmisestä ja hänen monenlaisesta kyvyttömyydestään ymmärtää sitä mikä on olennaista. Kertomukset ovat lyhyitä, juuri seurapuheen mittaisia.

Siionin virret on körttiläisten eli heränneiden virsikirja. Elämän traagisten tosiasioiden edessä körttiläiset ovat usein turvautuneet yhteiseen veisuuseen. Siionin virsissä käsitellään ihmiselämän häilyvyyttä. ”Elo täällä kuin unta ja varjoa on, kuin kuohuva koski, se on levoton, veden lailla se hiekkaan haihtuu”, veisataan virressä. Elämän vakavat tosiasiat kuolema ja sairaus, tekee ihmisistä inhimillisiä ja asettaa heidät samalle viivalle toinen toistensa kanssa. Toisaalta myös huumori ja nauraminen asettavat ihmiset samalle viivalle. Körttiläiseen uskontulkintaan liittyy se, että ihminen ei voi tajuta tai ymmärtää edes kovin hyvin itseään, saaticka Jumalaa. Körttiläisyyteen ja myös luterilaisuuteen laajemminkin liittyy tietty itselle nauramisen perinne. Kuolemanvakaville asioille on voitava nauraa. Siksi koen, että Siionin virsissä ja Dario Fon teksteissä on paljon samankaltaisuutta.³

Näistä lähtökohdista käsin syntyi ajatus siitä, että Siionin virret ja Dario Fon *Mysterio Buffo*-tekstit voisivat toimia hyvin yhdessä. Körttiseurojen formaatti on se, että lyhyet puheet ja Siionin virret seuraavat toisiaan ja virsi on vastaus sille mitä juuri on kuultu tai nähty. *Mysterio Buffon* näytelmät sopivat pituutensa vuoksi erinomaisesti tähän formaattiin. Lisäksi seuraformaatti mahdollisti myös ”yleisön” osallistamisen esitykseen. Pieni katsojien järkyttäminen olikin pii-logendana kahteen suuntaan: Ne jotka tulevat esitykseen kuin seuroihin, saavat järkyttyä groteskista teatterista. Ne taas, jotka tulevat esitykseen kuin teatteriin, saavat järkyttyä virren veisuusta. ”Pyhän teatterin” ja ”pyhän kirkon” rajoja oli siis tarkoitus venyttää molempiin suuntiin.

³ Päiväkirjamuistiinpanoja harjoittelukaudelta.

Heti alussa myös selvää, että esiinnyimme kirkoissa. Meille ehdotettiin tiloiksi seurakuntasaleja, mutta olennaiselta tuntui esittää ilveilijää juuri sakraalituloissa, eli kirkoiksi vihityissä pyhissä tiloissa. Halusin tutkia sitä mitä kirkossa voi esittää ja millä tavalla. Lisäksi kirkkotilat kiehtoivat valmiilla ”rekvisiitallaan”. Tulimme toimeen jokaisen kirkon omalla tarpeistolla siten, ettei mitään ylimääräistä lavastusta tarvittu. Halusin, että voimme esiintyä missä tahansa ja että vaihtuvat kirkkotilat luovat puitteet esityksille. Se antoi myös näyttelijöille ja ohjaukselle oman kiinnostavan haasteensa, kun ratkaisut uusissa tiloissa piti tehdä nopeasti.

Minulla on tarve myös pyrkiä siihen, että näyttelijä on yleisönsä edessä mahdollisimman paljaana, kaikessa groteskiudessaan. Sillä tavoin toivon, että ihminen voisi myös tulla kirkkoon. Paljaana, kaikessa inhimillisessä groteskiudessaan. Ei kuiskailemaan ja liikkumaan varpaillaan, vaan olemaan ihminen.⁴

Samaan aikaan kun harjoittelimme esitystä, kävin teatteri Metamorfoosin naamionäyttelemisen ja fyysisen teatterin kurssia. Käytin samoja harjoitteita etsiesämme roolihenkilöitä ja heidän tapaansa liikkua ja olla.

Lisäksi Körttiläisten järjestämät kaikille avoimet kesäjuhlat Herättäjäjuhlat pidettiin Vantaalla heinäkuussa 2016 ja sitä kautta Veisaava ilveilijä herätti kiinnostusta myös seurakunnissa ja kirkollisessa lehdistössä. Veisaavasta ilveilijästä tehtiinkin juttuja neljään printtilehteen (Kotimaa, Kirkko ja kaupunki, Esse, Vantaan Lauri) ja ne julkaistiin myös lehtien verkkoversioissa.⁵

Veisaavan ilveilijän kirkkokiertueen viidessä esityksessä oli katsojia yhteensä yli 300. Kirkkokiertueen jälkeen Veisaavaa ilveilijää on esitetty neljä kertaa eri puolilla Suomea.

⁴ Päiväkirjamuistiinpanoja harjoittelukaudelta.

⁵ <https://www.kotimaapro.fi/artikkeli/mysteerinaytelmassa-jeesus-on-hullu-janarri/?katselukoodi=ec0942d60fcb9a927cc019a1ef0b133274e12beed20739c13132c8773682c5de>
<http://www.valomerkki.fi/aiheet/kulttuuri/jokaisessa-meissa-asuu-pieni-bonifatius>

2.2. Dario Fon ilveilijä

*Ilveilijä näyttää suoraan sen, mikä meissä on sisäisesti totta, mutta myös hävettävää ja peitettyä.*⁶

Dario Fon kirjoittaman *Mysterio Buffo* kokoelman monologit ja dialogit perustuvat keskiajan italialaiseen katuteatteriin, jossa esiintyjinä toimivat kiertävät näyttelijät, ilveilijät. Dario Fo on kerännyt tästä kerrontaperinteestä tarinoita ja dramatisoinut ne. Sana *mysterio* eli *mistero* tarkoitti jo toisella ja kolmannella vuosisadalla Raamatun kertomuksista aiheensa saavaa näytelmää ja Fo itse on antanut sanalle *Buffo* merkityksen groteski. Näitä katuteattereita yhdisti yhteiskunnan ja kirkon vallan kritiikki. Ne olivat kansanmaisia ja alun perin esittäjän ja yleisön välillä ei ole ollut muuta eroa kuin itse esitystilanteessa olevat roolit.⁷

Dario Folle eleet, ruumiin kieli oli kaiken näyttelemisen lähtökohta. Hyvin varhaisessa vaiheessa projektiamme ymmärsin yhteyden teatteri *Metamorfoosissa* käymiemme harjoitteiden ja Fon tekstien välillä, vaikka minulle selvisi vasta paljon myöhemmin Fon ja teatteri *Metamorfoosin* yhteys Jacques Lecoqin menetelmiin ja miimiseen työskentelyyn eleiden ja fysiikan parissa.⁸

Mysterio Buffon tekstit ovat groteskeja, ne pureutuvat suoraan ihmisten arkiseen elämään tai universaaliin kysymykseen eliitin ja kansan suhteesta. Nauru ja komiikka syntyy asioiden kipeydestä, jolloin nauru on myös vapauttavaa naurua. Dario Fo itse on myös sanonut, että anarkian arvo on ensisijaisesti rakentavaa, ei hajottavaa.⁹ Itselleni tämä ajatus tuli tärkeäksi Veisaavaa ilveilijää tehdessä. Tarkoitus ei ollut häpäistä tai tehdä naurettavaksi asioita, jotka olivat ihmisille tärkeitä ja pyhiä. Tarkoitus oli herättää ajatuksia pyhydestä ja sen rajoista. Ja asettaa naurunalaiseksi ihminen.

Vasta jälkeenpäin olen ymmärtänyt, että teimme intuitiivisesti valintoja, joita Dario Fo on myös opetuksessaan ja taiteessaan korostanut. Näitä valintoja oli juuri vuorovaikutteisuus ja improvisaatio tiloissa ja ihmisten kesken, eleiden ja fyysi-

⁶ Lindqvist s. 56.

⁷ Buffa, *Mysterio Buffon* alkusanat.

⁸ Buffa, 1984, s.17

⁹ Buffa, 1984, s. 21.

syyden merkitys. Koko projektin ajan minulle oli myös tärkeää se, ettei ilveilyissä irstailta seksuaalisesti. Ajattelin, että se herättäisi pahennusta entisestään ja veisi ajatuksen pois hienoista teksteistä. Olinkin iloinen lukiessani kuinka Dario Fo oli sanonut *Mysterio Buffoa* paljon esittäneelle Erkki Saarelalle, että ”Ilveilijä ei ole koskaan rivo.”¹⁰ Saarelan ilveilijä oli ollut sitä.

Yhtä intuitiivisesti tiesin myös, että tulemme rikkomaan pyhän rajoja ja ehkä herättämään pahennustakin jo itse teksteillä ja niiden tuomisella kirkkoon. Seuraavassa luvussa käsittelen pyhän käsitettä, sitä miten se syntyy ja pyhän rajoja.

Myös harjoituksiin pyrittiin luomaan kirkkotilan tuntua mm. piirtämällä krusifiksi fläppitauluun. Kuva: Minna Ruuttunen.

¹⁰ Buffa, 1984, s.9.

3 Uskonto ja pyhä

Mikä tekee jostakin paikasta pyhän? Mikä tekee kirkosta pyhän ja miksi? Miksi alttarilla tai saarnastuolissa esiintyminen aiheuttaa kysymyksen siitä saako näin olla ja saako tässä esiintyä? Seuraavassa luvussa käsitelen pyhän ja profaanin käsitteitä, sitä mistä pyhän kokemus syntyy ja pyhän rajoista.

3.1 Uskonnon määrittelemisen pyhän ja profaanin kautta

Uskontotieteessä uskontoa on pyritty määrittelemään monin tavoin. Yksi keskeisistä uskontoa määrittelevistä asioista on pyhän kokemus, erotuksena profaaniin, eli arkiseen tai maalliseen. Erityisesti sosiologian uranuurtaja Emile Durkheim toi sata vuotta sitten esille pyhän ja profaanin erottamisen uskonnon tunnusmerkkinä. Durkheimille uskonto oli ”pyhiä, toisin sanoen erityisiä ja kiellettyjä, asioita koskevien uskomusten ja tapojen solidaarinen järjestelmä.”¹¹ Uskonto on, Durkheimin mukaan, perustaltaan kollektiivista, yhteistä ja se liittää ihmiset yhteisöiksi, Durkheimin termein kirkoiksi. Uskonto eroaa magiasta juuri tämän ominaispiirteen kautta. Magialla ei ole kirkkoa, yhteisöä.¹²

Uskontotieteessä on kuitenkin tunnustettu ongelma tässä pyhän ja profaanin jakavassa lähestymistavassa. Pyhyden kokemus (tai sen rikkoontumisen kokemus) on lopulta hyvin henkilökohtainen. Elämystä tai pyhän kokemusta on äärimmäisen vaikea tarkastella. Pyhää, sellaisena kuin se koetaan, on vaikea empiirisesti havainnoida. Nathan Söderblum, määritteli uskonnon juuri pyhyden kokemuksen kautta: ”Uskonnollinen on sellainen ihminen, jolle on olemassa jotakin pyhää”.¹³

Pyhän tarkastelussa on siis lähtökohtaisesti ongelma, joka liittyy siihen, tarkastellaanko pyhää yhteisön vai yksilön, eli kokijan näkökulmasta. Objektiviisen näkökulman saavuttaminen on hankalaa, koska kokemus on subjektiivinen. Ongelma näkyy myös tässä opinnäytetyössä. Kun intuitiivisesti epäilen, että

¹¹ Durkheim, 1980 (1912), 64.

¹² Durkheim 1980 (1912), 61-62.

¹³ Ketola 1997, 27.

Veisaava ilveilijä rikkoi joitakin totuttuja pyhän rajoja, on silti vaikea sanoa, ke-
nen pyhyden kokemuksesta tai sen rikkoutumisesta puhutaan.

Uskontotieteessä tämä empiirisen metodin ja henkilökohtaisen välinen ristiriita on tunnustettu tosiasia. Empiirinen metodi johtaa helposti sellaiseen tarkastelun näkökulmaan, joka on helposti yksittäiselle uskonnonharjoittajalle vieras. Tässä opinnäytetyössä on tarkoitus empiirisesti tarkastella pyhän ilmentymiä ja rajoja Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa ja kirkkotiloissa. Henkilökohtaiselle tasolle opinnäytetyö tulee käsiteltäessä Veisaavaa ilveilijää ja omia kokemuk-
siani sen ohjaamisesta ja palautteesta.

3.2. Mistä pyhän kokemus syntyy?

Mistä pyhän kokemus sitten yksilölle syntyy? Germaanisissa kielissä sana ”py-
hä” tarkoittaa eristettyä ja vihittyä.¹⁴ Pyhä etymologisestikin on jotakin, joka on eristetty, erotettu. Pyhä on ihmisen itselleen asettama raja sekä alue sen taka-
na. Kokemus pyhästä perustuu siihen, että ihminen ymmärtää olevansa rajalli-
nen olento. Ihmisen tietoisuudessa on raja, jonka yli emme pääse. Pyhän ko-
kemuksen alkuperän katsotaan liittyvän kokemukseen kuoleman läsnäolosta. Inhimillinen tietoisuus, on filosofi Johannes Ojansuun mukaan juuri rajatietoi-
suutta: Toiseus ja minuus syntyvät kuoleman ja kehon kaltaisista rajatiloista. Ihmisestä tulee ihminen juuri ymmärtäessään itsensä suhteessa muuhun ole-
vaan, eli kun tehdään rajaa minuuden ja toiseuden välille tai elämän ja kuole-
man välille.¹⁵

Filosofi Hannah Arendt on kirjoittanut paljon siitä, kuinka kaikki inhimillinen ym-
märrys ja kieli syntyvät toiseuden ymmärryksestä, siis kyvystä erotella asioita toisistaan. Meidän koko ymmärryksemme ja kielemme perustuu rajojen ja erot-
telujen tekemiseen. Myös siksi pyhä on meille luontaista. Teemme asioista py-
hiä, kun erottelemme ne itsellemme vieraiksi, toisiksi ja annamme sille arvon.

¹⁴ Saarikivi, s. 328.

¹⁵ Ojansuu, s. 20.

Pyhän synnyttää siis sekä yhteisön että yksilön kokemus rajoista, rajallisuudesta ja rajan takaisesta. Ihmisen itselleen rakentama maailma ei kuitenkaan väitä mitään siitä, ovatko pyhiksi käsitetyt asiat todella olemassa vai eivät, vaan kertoo ainoastaan siitä, mihin raja vedetään. Objektivistista pyhää ei ole olemassa, on vain ihmisen kokemus rajasta ja siitä syntyvä pyhän kokemus.

3.3. Pyhän rajat ja absoluuttinen toiseus

Pyhässä on siis sekä sosiologisessa viitekehyksessä kysymys erottamisesta, rajaamisesta. Mary Douglasin mukaan pyhän käsitteessä on tärkeää rajan asettaminen sallitun ja kielletyn välille. Pyhä ikään kuin vartioi rajoja, jotka koetaan loukkaamattomiksi. Kuitenkin rajat ovat alttiina ylityksille, ja niitä joudutaan jatkuvasti ylläpitämään, uusintamaan ja uudelleen paikantamaan.

Emile Durkheimin viitoittaman perinteen myötä pyhää on nimenomaan tarkasteltu yhteisöä koossapitävänä ja yhteisöä luovana voimana. Ranskalaisen filosofian perinteessä pyhä liittyy kysymykseen absoluuttisesta toiseudesta, jonka edessä ihmiset viimekädessä ovat. Absoluuttinen toiseus voidaan määrittää ja asettaa vain järjestelmän, yhteisön itsensä, sisältä. Absoluuttinen toiseus voidaan myös unohtaa, mutta tällöin se jää hallitsemattomaksi, odottamattomine vaikutuksineen. Pyhä on siis absoluuttisen toiseuden olemassaoloa, jonka yhteisö on omasta diskurssistaan käsin luonut. Sen tarkoitus yhteisölle on olla sitä koossapitävänä voimana¹⁶

Kun pyhää käsitellään siitä lähtökohdasta, että se on aina jotakin ”toista”, on helppo ymmärtää myös se miksi pyhän rajat ovat häilyviä ja muuttuvia, sekä muutettavissa. Kun esimerkiksi kirkosta pyhänä paikkana häviää ”toiseuden” elementti, ja siitä tulee osa elämää, esimerkiksi sillä tavoin, että siellä juostaan tai kiroillaan, sen pyhyys kaikkoo, se arkipäiväistyy. Itselleni tämä arkipäiväistäminen ja (sovinnaistenkin) rajojen ylittäminen tuli tärkeäksi, jotta voitaisiin päästä sille rajalle jossa ”absoluuttinen toiseus” tulee vastaan. Ihmiset hahmottavat itsensä aina suhteessa toiseen, toinen on vieras niin kauan kuin siitä tulee tuttu, osa minua, osa ”samuutta”. Veisaavaa ilveilijää tehdessä minulle tuli tär-

¹⁶ Arppe, 1992, 18-19.

keäksi se rikkoa totuttuja pyhän rajoja, jotta ”absoluuttinen toiseus”, voisi tulla näkyviin. Absoluuttisella toiseudella tarkoitan tässä sitä rajaa ja rajan takaista, jolla ihminen joutuu vastatusten elämän ja kuoleman, häpeän ja himon tai omien ristiriitaisten halujen kanssa. Tai sen kanssa, että ihminen joutuu myöntämään itselleen että ”naurattaa, muttei tiedä, saako tälle nauraa”¹⁷. Absoluuttinen toiseus ja sen näkeminen yhteisöä koossapitävänä voimana tuli myös itseleni tärkeäksi.

Veisaavassa ilveilijässä elämän ja kuoleman rajapinnalla liikuttiin erityisesti sen kolmannessa kohtauksessa jossa ilveilijä yrittää pelastaa Jeesusta ristiltä. Hän saakin ostettua Jeesuksen roomalaisilta sotilailta ristiinnaulitsemisen jälkeen, kun Jeesus on vielä elossa. Dialogissa ristillä riippuvan Jeesuksen kanssa käy ilmi, ettei Jeesus halua tulla pelastetuksi ristiltä. Ilveilijälle ei jää muuta mahdollisuutta kuin tyytyä turhautuneeseen huutoon siitä, että Jumalan poika on hullu.¹⁸ Durkheimilaisesta näkökulmasta katseltuna voisi ajatella, että pyhän rajoja rikottiin yhteisön näkökulmasta: ilveilijä kiroaa ristillä roikkuvan Jeesuksen ja pilkkaa tätä. Jos taas pyhää tarkastellaan absoluuttisen toiseuden näkökulmasta ilveilijän ja Jeesuksen kohtaaminen vie sille rajalle, jossa ei päde arkijärjen logiikka: Jeesus ei halua tulla pelastetuksi ”jos on yksikin pelastusta kaipaava ihminen, hänen uhrauksensa ei ole turha.”¹⁹ Jeesuksen ja ilveilijän kohtaaminen rikkoo siis totutun kaavan ihmisen ja Jumalan kohtaamisesta. Ensin niin, että ihminen (ilveilijä) yrittää pelastaa Jumalan (kristinuskossa Jeesus on Jumala) kuolemalta. Ja kun Jeesus-Jumala ei suostu ihmisen suunnitelmaan, ihminen kiroaa hänet. Ilveilyssä Jeesus säilyttää absoluuttisen toiseutensa, Jumaluutensa, pyhyytensä.

¹⁷ Päiväkirjamuistiinpanot, katsojan kommentti.

¹⁸ Fo, *Mysterio Buffo*. Ilveilijä ristin juurella.

¹⁹ Jeesuksen sanat Veisaavassa ilveilijässä. Nämä olivat ainoat sanat, jossa muutin Fon alkuperäistä ja Aira Buffan suomentamaa käsikirjoitusta *Mysterio Buffossa*. Alkuperäisessä tekstissä Jeesus sanoo: ”jos on yksikin pelastuksen arvoinen ihminen, ei uhraukseni ole turha”. On iso teologinen merkitys sano ihmisestä ”pelastuksen arvoinen” tai ”pelastusta kaipaava”. Tässä on myös taustalla katolisen ja luterilaisen uskonopin teologinen hienosäätö.

4 Pyhä luterilaisuudessa

Uskonnon määrittelemisen pyhyiden kautta on monessa mielessä toimivaa, varsinkin sosiologisesta näkökulmasta, jossa asioita tarkastellaan yhteisöjen ja yhteisöissä tapahtuvien merkityksenantojen kautta. Uskonnollisen toiminnan ytimessä on kultti, jonka luonne on aina yhteisöllinen. Kultti koskee pyhää, sitä miten suhtaudumme siihen ja mitkä tavat, eli riitit ja toiminta eli rituaalit muodostuvat pyhän ympärille.

Kun asiaa käsitellään sosiologisesta näkökulmasta, jossa pyhä on pyhiä asioita koskeva uskomusten ja tapojen järjestelmä, voidaan yleistäen sanoa, että Suomen evankelisluterilaisen kirkon sisällä ei ole tiukkoja normistoja kielletyille asioille tai käyttäytymismalleille. Luterilaisuudessa on enemmän tai vähemmän ymmärretty pyhien asioiden sidonnaisuus kuhunkin aikaan. Kuitenkin kirkossa pyritään luomaan erilaisille kristillisille symboleille merkityksiä, jotka viittaavat arjen yläpuolelle, pyhään. Mutta usein käytäntö saattaa muodostua vuosien saatossa toiseksi. Esimerkiksi alttarin symboliikassa on eri aikoina korostuneet toisaalta ehtoollispöydän, eli ruokapöydän symboliikka, jolloin pöytä on rakennettu juuri ruokapöydän malliin tai toisaalta Jerusalemin temppelin uhri-pöydän ajatus, jolloin alttaripöytä on tehty kivistä. Ajatus alttarista ruokapöytänä tai uhrialttarina ovat vastakkaiset ja luovat eri aikoina erilaisen suhtautumisen tähän symboliin. Altтарin symboliikasta kerrotaan tuonnempana lisää. Jos joskus tiukkoja tapojen järjestelmiä onkin ollut, ne ovat alati muutoksessa ja uudelleenarvioinnin kohteina. Esimerkkinä mainittakoon vielä ristinmerkin tekeminen, joka vielä sotien jälkeisessä Suomessa oli hyvin harvinaista kirkoissa. Se viittasi idän ortodoksiseen kirkkoon ja Venäjään. Silti nykyään Suomessa rippikoululaisia opetetaan Lutherin katekismuksen neuvojen tapaan siunaamaan ajatukset, tunteet ja käten teot pyhällä ristinmerkillä.

Reformaatioin yksi keskeisiä uudistuksia suhteessa katolisuuteen, oli juuri pyhän ja profaanin rajan häivyttäminen. Katolisuudessa maailma oli profaani alue, jonne Jumalan lahjat saapuivat papin välityksellä. Tältä alueelta ihmiset oli saatava ”turvaan” kirkon helmoihin. Reformaattori Martti Lutherin käsitys oli toinen.

Hänen mukaansa Jumala on jo maailmassa. Ei ollut olemassa mitään erillistä profaania maailmaa.²⁰

Tämä Lutherin ajatus läpäisi koko hänen teologiaansa. Sen myötä luterilaisuudessa karsittiin sakramenttien eli pyhien toimitusten määrää seitsemästä kahdeksaan. Luterilaisen kirkon sakramentit ovat kaste ja ehtoollinen. Katolisuudessa sakramentteja, eli pyhiä toimituksia ovat näiden lisäksi konfirmaatio, rippi (parannuksenteko), sairaan voitelu, avioliittoon vihkiminen ja pappisvihkimys. Luther antoi myös arvonsa maalliselle esivallalle ja piti erilaisia tehtäviä ja ammatteja yhtä lailla ”jumalallisina” kuin papin ammattiakin. Kaikki työ oli työtä Jumalan maailmassa. Tämän teologian myötä myös avartui näkemys Jumalan läsnäolosta maailmassa. Se ei ollut sidottu kirkkoon tai alttariin.²¹

Vaikka kirkkotila menettikin merkitystään jumalallisen läsnäolon ainoana paikkana, säilyi kirkkotilojen erityisasema jumalanpalveluksen ja messun erityisenä paikkana luterilaisuudessa. Kirkot Jumalalle pyhitettyinä paikkoina juontaa juurensa Vanhasta testamentista ja juutalaisesta temppelikultista.

Luterilaisuuteen on jäänyt elämään kahtalainen suhtautuminen kirkkotilan ja alttarin pyhyyteen. Toisaalla ajatellaan Lutherin perintöä seuraten, ettei kirkkotila tai alttari ole sen pyhempi paikka kuin muukaan paikka Jumalan luomassa maailmassa. Jumalan pyhyys ei riipu tilasta, vaan Jumalan sanasta ja kokoon-tuneesta seurakunnasta. Esimerkiksi ehtoollisen sakramentaalinen luonne ei riipu paikasta, vaan siitä että Jeesus on itse asettanut ehtoollisen. Ehtoollisella on käytössä leipä ja viini, jotka ehtoollisen asetussanojen myötä konsekroidaan eli pyhitetään ehtoollisen viettoon. Luterilaisuudessa on perinteisesti ajateltu, että ehtoollisen pyhyys ja Jumalan läsnäolo ehtoollisessa tapahtuu näissä tilanteissa, joissa ihmiset ovat kokoontuneet koolle ja jossa ehtoollisvälineiden siunaaminen tapahtuu. Jumalan sana luo sakramentin eli kirkon pyhän toimituksen. Jumalan sanan siis ajateltiin luterilaisuudessa viime kädessä olevan pyhyiden lähde. Eli ajatus Jumalan (ja Jeesuksen) läsnäolosta ei liity niinkään staattisiin paikkoihin, kirkkoon tai alttariin, vaan ihmisten yhteisiin kokoontumi-

²⁰ Niinivaara 1952, s.29.

²¹ Jolkkonen, s.233

siin Hänen nimessään. Toisaalta edelleen kirkkotiloihin suhtaudutaan erityisinä Jumalan läsnäolon paikkoina. Nämä kaksi suhtautumistapaa on olemassa saman aikaisesti, kun puhutaan kirkkotilan tai alttarin pyhydestä.

4.1. Kirkkotilan ja alttarin pyhyys

Jerusalemin temppeli oli juutalaisen kansan merkittävin symboli, elämän keskus, jossa kansallinen, kulttuurinen, uskonnollinen ja poliittinen sulautuivat yhdeksi. Sen rakennutti ensimmäisen kerran kuningas Salomo. Juutalaiset joutuivat Babylonian pakkosiirtolaisiksi vuonna 587 tapahtuneen temppelin tuhon jälkeen. Temppeli rakennettiin uudelleen noin 500 vuotta myöhemmin kuningas Herodeksen (ja Jeesuksen) aikaan. Uusi temppeli tuhoutui vain muutama vuosikymmen valmistumisensa jälkeen juutalaissodassa vuonna 70 jKr.

Herodeksen temppelissä oli uloimpana niin sanottu pakanoiden esipiha. Sen sisäpuolella oli muurin erottama temppelialue, jonne oli muilta kuin juutalaisilta pääsy kielletty kuolemanrangaistuksen uhalla. Varsinaisen temppelialueen uloin osa oli naisten esipiha, seuraava miesten. Sitä pidemmälle, uhrialttarin luokse, saivat mennä ainoastaan papit. Tällä alttarilla suoritettiin päivittäiset eläinuhrit. Temppelin sisempi esihuone oli nimeltään pyhä. Siellä oli seitsenhaarainen kynttilänjalka, pöytä uhrileiville ja alttari. Pyhän erotti kaikkein pyhimmästä verho, jonka sisäpuolelle ylipappi sai mennä kerran vuodessa, suurena sovituspäivänä, uhraamaan koko kansan puolesta.²²

²² Merenlahti, verkkoaineisto.

Triumfikrusifiksi Espoon tuomiokirkossa. Kuva: Minna Ruuttunen.

Luterilaisten kirkkojen arkkitehtuuri on peräisin Jerusalemin temppelin arkkitehtuurista. Kirkot on perinteisesti rakennettu temppelin esikuvan mukaan itä-länsisuuntaan. Idän on ajateltu olevan erityinen Jumala-suunta. Jumala istutti Eede-
nin itään ja Betlehemin tähti näkyi idässä.²³

²³ Martling, s. 29

Alttaria ja kirkon etuosaa, eli kuoria, sekä saarnatuolia on pidetty ”pyhempinä” paikkoina suhteessa muuhun tilaan. Kuorien ”pyhyys” juontaa juurensa Jerusalemin temppelin kaikkein pyhimpään, joka oli verhottu pitkällä esiripulla. Evankelistat kertovat, kuinka temppelin esirippu halkesi kahtia Jeesuksen kuolinhetkellä. Monissa kirkoissa juuri kuoriosaan tultaessa alttarin yläpuolella roikkuu triumfikrusifiksi. Se on viittaus temppelin kaikkein pyhimmän esirippuun ja sen halkeamiseen Kristuksen kuolin yönä. Symbolisesti se tarkoittaa sitä, että Jeesuksen kuolema ja ylösnousemus avasi myös tavalliselle ihmiselle (ei vain pappeille) pääsyn kaikkein pyhimpään, jota tässä symboliikassa edustaa alttari. Tällainen triumfikrusifiksi on myös Espoon keskiaikaisessa tuomiokirkossa, jossa Veisaavan ilveilijän ensi-iltaa vietettiin 5.5.2016.

Kristillisessä kirkossa myös ehtoollisen teologian muutokset ovatkin vaikuttaneet suuresti siihen, kuinka alttariin on suhtauduttu. Ensimmäinen ja alkukirkkoon viittaava tulkinta alttarista liittyy juuri yhdessä syömiseen ja ruokapöytään (*communio*). Toinen tärkeä alttarin symboliikka liittyy uhraamiseen ja uhrin ajatukseen (*sacrificium*). Tämä juontaa juurensa juutalaisesta pääsiäisuhrista, jonka papit suorittivat kaikkien pyhimmässä. Uhrin ajatus liittyy Kristukseen Jumalan karitsana, eli siihen, että Jumala on uhrannut oman poikansa maailman syntien sovittajaksi. Toisaalta ehtoolliseen liittyy myös ajatus ihmisen itsensä uhraamisesta toistensa, maailman ja Jumalan hyväksi. Myös uhrilahjan eli kolehdin antaminen liittyy ehtoolliseen. Nämä molemmat puolet ovat kristillisessä ehtoollisteologiassa läsnä. Eri aikoina toinen näkemys on kuitenkin saattanut olla vallitseva ja sillä on ollut merkitystä myös kirkkojen arkkitehtoonisiin ratkaisuihin. Alun perin lännen kirkossa (eli katolinen kirkko ja sen haarat) oli vallitseva *commuunio*, jolloin alttari oli keskellä kirkkosalia. Vähitellen kun uhriteologia sai valtaa lännen kirkossa, papin ja seurakunnan roolit alkoivat eriytyä. Kirkkosalien arkkitehtuurissa tämä johti siihen, että alttari etäännyttiin takaseinälle ja se oli usein tehty kivistä, Jerusalemin temppelin uhrialttaria mukaillen.²⁴

Luther vierasti katolisen kirkon liturgiassa uhraamisen korostamista ja halusi korostaa Jeesuksen omia sanoja ehtoollista asettaessa. Lutherin näkemys

²⁴ Kotila, s.110-112.

myös korosti ehtoollispöytää yhteyden ateriana. Myöhemmässä luterilaisuudessa on vaihdellut uhripöydän ja ruokapöydän korostukset, vaikka molemmat tulkinnat sisältyvät luterilaiseen tulkintaan ehtoollisesta.²⁵

Ehtoollisteologian eri tulkinnoilla on ratkaiseva merkitys sille, mitä ajatellaan voitavan tehdä alttaripöydän äärellä. Ruokapöytää korostava ehtoollisnäkemys liittyy aterioimisen myötä profaaniin, arkiseen, ihmisen elämään. Uhrialttaria korostava ehtoollisnäkemys on varsinkin nykyihmiselle vieraampi ja sitä on vaikea liittää arkiseen elämään. Samoin uhrialttaria korostava ehtoollisnäkemys on etäännyttänyt alttaripöydän myös fyysisesti kauemmas seurakunnasta.

Ivelijä ja Korson kirkon liikuteltavat, puiset alttarirakenteet, jotka korostavat ehtoollista yhteisen ruokapöydän muodossa. Kuva: Mika Nuorva.

²⁵ Kotila, s.110-112.

4.2. Kirkon vihkiminen sakraalilaksi

Kirkko on vanhastaan mielletty pyhäksi, Jumalalle erotetuksi paikaksi. Näin asia ilmaistaan myös Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkkojärjestyksessä: "Uusi kirkko on vihittävä Jumalalle pyhitetyksi huoneeksi. Kun kirkko on vihitty, sitä saa käyttää vain sen pyhyyteen soveltuviin tarkoituksiin."²⁶ Yleinen lainsäädäntö turvaa jumalanpalveluksen viettämisen kirkossa. "Jos joku meluamalla, uhkaavalla käyttäytymisellä tai muuten häiritsee jumalanpalvelusta, kirkollista toimitusta, muuta sellaista uskonnonharjoitusta taikka hautajaistilaisuutta," hän syyllistyy rangaistavaan tekoon.²⁷

Kristinuskon tultua Rooman valtionuskonnoksi 300-luvulla, kirkkoja alettiin vihkiä erityisiksi pyhiksi tiloiksi. Kirkon vihkiminen toimi tuolloin siltana, joka ylitti pyhän ja profaanin välisen rajan. Uskonpuhdistuksen myötä myös ajatus kirkkojen vihkimisestä muuttui. Lutherin ajatuksen mukaan kaikki olemassa oleva on Jumalan yhtä luomistekoa, jonka osia ei voi tehdä pyhemmiksi kuin mitä ne Jumalan luomina jo ovat. Kirkoista tuli ennen muuta seurakunnan huoneita jumalanpalvelusta varten, ja se erotettiin jumalanpalveluskäyttöön siellä pidettävällä messulla. Tämän ajatuksen mukaan rakennus pyhitetään sanalla, rukouksella ja sakramenteilla, jotka siellä toimitetaan, mutta se ei saa mitään omaa pysyvää pyhyttä. Samoin ajattelivat myöhemmin myös pohjoismaiset uskonpuhdistajat. Ajatus kirkon vihkimisestä on jännitteinen. Kristinuskon mukaan Jumala ei asu ihmiskäsin tehdyssä rakennuksessa, vaan kaikkialla, toisaalta seurakunta pitää kirkkorakennusta Jumalan läsnäolon ilmentymänä maailmassa. Kirkon vihkiminen tuo tämän uskonkokemuksen julki. Kun seurakunta yhdessä ottaa kirkon käyttöön ja erottaa sen jumalanpalvelusta, julistusta ja sakramenttien toimittamista varten, tila saa hengellisen luonteen. Siitä tulee Jumalan läsnäolon symboli.²⁸

Luther korosti ehtoollisteologiassaan ehtoollisen asetussanojen merkitystä ja yhteistä uskonnonharjoitusta. Hän kannatti ajatusta, että ehtoollisen leipä ja viini

²⁶ Kirkkojärjestys 14:2

²⁷ Rikoslaki 17: 10, 2. mom.

²⁸ Pyhä ja jumalanpalvelus. Kirkon verkkoaineisto.

säilyttävät ominaislaatunsa leipänä ja viininä, mutta konsekraatio, ehtoollisainneiden pyhittäminen, Jeesuksen omia sanoja toistamalla tekee niistä myös Kristuksen ruumiin ja veren. Olennaista tässä Lutherin näkökulmassa on aiheemme kannalta se, että hänen mukaansa Jumalan sana luo sakramentin. Samalla tavoin voisi ajatella, että Jumalan sana on se joka pyhittää, tekee pyhäksi kirkossa tapahtuvan toiminnan. Tila itsessään ei ole pyhä ilman siellä julistettua Jumalan sanaa. Samasta syystä esimerkiksi kirkkotiloja on voitu muuttaa baareiksi tai ravintoloiksi. Samasta syystä kirkossa voi etsiä myös uusia rajoja ilmaista pyhää, etsiä tapoja joilla arkinen ja pyhä voivat kohdata uudella tavalla.

4.3. Yhteenveto

Olen tähän mennessä käsitellyt sekä sosiologista että filosofista näkökulmaa pyhästä. Niiden myötä on yhtäältä syntynyt ajatus pyhästä, joka on yhteisössä syntyvää ymmärrystä rajoista ja niiden ylittämisestä.

Olen myös käsitellyt näitä rajoja kristinuskon ja suomen evankelisluterilaisen kirkon piirissä ja tutkinut sitä, miten historiassa kirkon ja alttarin pyhyteen on suhtauduttu ja miten se on ollut muutoksessa. Taustalla on jatkuvasti oletus siitä, että pyhä menettää hiljalleen merkityksensä silloin kun sillä ei ole kosketuspohjaa normaalin elämänmenon kanssa.

Ranskalaisessa filosofisessa perinteessä pyhä liittyy suhteeseen samuudesta ja toiseudesta. Tällöin pyhänä pidetyt asiat ovat absoluuttisesti toisenlaisia, kuin se mitä ihmiset tunnistavat "samaksi" itsensä ja kokemuspäiirinsä kanssa. Pyhä rajautuu sellaisten kokemusten kautta, jotka ovat arjelle vieraita tai sisältävät elementtejä joita on vaikea arkijärjellä ymmärtää. Tällöin pyhä johtaa sellaiselle rajalle, jossa merkityksellistä ovat mm. elämän ja kuoleman kysymykset, kysymykset pahuuden olemassaolosta, omasta pahuudesta, himosta ja halusta.

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan tätä näkökulmaa Peter Brookin luomien käsitteiden avulla. Hän puhuu pyhästä ja karkeasta teatterista. Mutta mielestäni nämä voi yleistää käsittämään pyhän kokemuksia ylipäätään, erityisesti silloin kun puhumme pyhästä absoluuttisen toiseuden rajan kohtaamisena.

5 Pyhä ja karkea teatteri

Peter Brook on kirjoittanut kuolettavasta, pyhästä ja karkeasta teatterista. Hänen ajatuksensa pyhästä teatterissa tarkoittaa sitä tilaa, jossa ”näkymätön voi näyttäytyä”. Brook sanoo kapellimestarin työstä, että jos hän ”levollinen, avoin ja vireessä, silloin näkymätön ottaa hänet pauloihinsa ja hänen kauttaan tavoittaa meidät.” Tämä sama koskee teatteria, mutta myös parhaimmillaan kirkon liturgista elämää. Vastakohtana pyhälle teatterille on kuolettava teatteri, josta Brook sanoo: ”Eivät he pyri pyhään teatteriin, eivät he puhu ihmeiden teatterista: he puhuvat kesystä näytelmästä, jossa ”ylevämpi” merkitsee vain ”sievempää”, jalous vain säädyllyisyyttä.”²⁹ Ajattelen, että myös tämä koskee yhtä lailla jumalanpalveluselämää, kirkon liturgiaa tai sitä kuinka kristinusko ilmenee ylipäätään. Kuinka kuolettavaksi, sieväksi ja säädyllyiseksi se äkkiarvaamatta muodostuu. Silloin kirkkotilakin tulee säädyllyisen ja sievän elämän ylevä näyttämö, josta ihmisen elämä on kaukana. Se ei vie absoluuttisen toiseuden kysymysten äärelle.

Pyhän ja kuolettavan teatterin lisäksi Brook kirjoittaa karkeasta teatterista, joka on ”kansanomaista teatteria”, jolle on tyypillistä ”sen puuttuminen, mitä kutsutaan tyyliksi.” Sille on ominaista epäjärjestys, karkeus, rahvaanomaisuus, se on melun, hälinän ja suosionosoitusten teatteria.

Pyhä teatteri askartelee näkymättömän kimpussa, ja tähän näkymättömyyteen sisältyvät ihmisen kaikki salaiset impulssit. Karkea teatteri käsittelee ihmisten tekoja, ja se on maanläheistä ja välitöntä – koska se sallii pahuuden ja naurun.³⁰

Brookille teatterin tarttuminen kansanperinteeseen, työlauluihin ja kylätarinoihin, oli toivoa antava pilkahdus.

Oma näkökulmani ja toiveeni on, että pyhän ja karkean kategoriat olisi yhdistettävissä, että pyhä säilyttää pyhyytensä juuri karkean ja arkisen läsnä ollessa, kun kysymykset absoluuttisesta toiseudesta nousevat pintaan. Siitä Veisaavas-

²⁹ Brook s. 45.

³⁰ Brook, 77.

sa Ilveilijässä oli pohjimmiltaan kysymys itselleni. Niin kuin Brook iloitsi kansanperinteen elvyttämisestä, niin minäkin tartun innolla 1700-luvun virsiin, ja toisaalta ilveilylegendoihin, joissa elämän ja kuoleman todellisuus, absoluuttisen toiseuden raja, on monella tapaa konkreettisesti läsnä.

Henkilökohtainen, fyysinen havahtuminen sievistelevän ”pyhän” ja karkean ristiin tapahtui, kun menin ensimmäistä kertaa Espoon keskiaikaiseen tuomiokirkkoon, jonne meillä oli sovittu esiintyminen Veisaavan ilveilijän kanssa. Kun astuin kirkkoon, tuntui yhtäkkiä siltä, ettei siellä oikein voinut hengittääkään. Ihmiset alkoivat puhua kuiskaten, ja kuin peläten rikkovansa jotakin. Ehkä tämän saman kokemuksen äärellä ovat turistit ympäri maailman upeissa katedraaleissa vieraillessaan. Mutta onko kokemuksessa enemmän kyse ”sievästä” ja ”säädyllisestä”, kuin pyhydestä?

5.1. Ruumiillisuus, keho ja kristinusko

Peter Brookin aikaiselle ja ihailemalle Jerzy Grotowskille teatteri on itsetutkistelun väline, jossa näyttelijän työmaa on hän itse. Grotowski pyrki teatterilaboratorionsa kanssa köyhään teatteriin, teatteriin ilman mitään rekvisiittaa tai lavastusta. Näyttelijän työmaa on hän itse ja hänen kehonsa, ruumiinsa. Näyttelijän työ on itsensä ja omien salaisuuksien paljastamista ja jopa itsensä uhraamista. Hänelle itselleen tämänkaltainen teatteri oli pyhä, mutta ei uskonnollisessa mielessä.³¹ Grotowskille näyttelijäntyön metodi

*ilmenee kokonaisvaltaisena avautumisena ja oman intimiteetin paljaksi asettamisena, ponnistuksena kohti äärimmäistä.*³²

Itse ajattelen, että hänen käsityksensä pyhydestä teatterissa ei välttämättä eroa siitä mitä ajattelen pyhästä uskonnollisessa mielessä. Ruumiin kokemukset, arjen toiminnot, karkeus eivät ole vastakohtia uskonnolliselle pyhälle vaan juuri ne vievät absoluuttisen toiseuden rajalle. Keho ja tietoisuus kehon rajoista ja rajallisuudesta saavat aikaan kysymyksen absoluuttisesta toiseudesta.

³¹ Grotowski, s.23-34.

³² Grotowski, s.14.

Myös kristinuskon teologiassa on keskiössä ruumiillisuuden teologia, Jumalan ikiaikaisen Sanan, Logoksen, Viisauden tuleminen lihaksi, ihmiseksi syntyminen. Vaikka ruumiillisuuden teologia on luterilaisessa teologiassa ollut lastenkengissä ja puheen ja sanan tukahduttama, on kristinuskossa kiistatta kysymys ruumiillisuudesta, ”sanan tulemisesta lihaksi”.

On kuitenkin todettava, että kristillinen kuvasto ruumiillisuudesta on pääosin kuvitusta Jeesuksen ristinkuolemasta, kuolemankamppailusta. Se kuvataan kyllä karkeana ja todellisena, mutta samalla tarjotaan kuva, joka korostaa ruumiissa olemisen kurjuutta ja rumuutta. Ruumis ei ole suhteessa muihin kehoihin, vaan eristetty, yksinäisyyttä korostava ja vailla liikettä ja kosketuksen mahdollisuutta. Myös toisenlaisia kuvia olisi tarjolla Jeesuksen elämästä. Kuvia, jotka ovat täynnä kosketusta, parantamista, voittoa. Mutta nämä kuvat on työnnetty syrjään. Gerhard Marcel Martin, joka on Raamatun kertomuksiin pohjautuvan draaman, bibliodraaman uranuurtaja, on huomionut, että tämän Kristuksen kuolemanruumiin vastakohtaksi on asetettu pyhä ylösnousemusruumis. Kristuksen ruumis, joka voi kulkea ovien läpi, eikä enää ole sidottu aikaan ja paikkaan. Silti Martin peräänkuuluttaa myös Peter Brookin mainitsemaa pyhää karkeuden keskellä, sitä että pyhä tapahtuu keskellä kehon elämää, eikä vasta kehossa kuoleman toisella puolella.³³

Myös erityisesti luterilaisessa kirkossa sanan ja älyn merkitys yli kehon kokemuksen ja ruumiillisuuden on tunnistettava tosiasia. Kehollisuuden vieroksumtaan liittyy edellä mainittu kristillisen perinteen tapa kuvata vain joko kristuksen kuoleman tai ylösnousemuksen ruumista, elävän ja elämän keskellä olevan ja elävän ruumiillisuuden sijaan. Suomalaisessa kirkkohistoriassa tunnetaan 1700- ja 1800-luvuilta karismaattisia unissasaarnaajia ja erilaisia hurmoksellisia herätyksiä ja liikutuksia. Virallinen kirkko on kuitenkin pyrkinyt suitsimaan erilaisia hurmoksia tehokkaasti. Kehollisuutta, tanssia ja kokemuksellisuutta on opittu pitämään toisarvoisena, haitallisena, liian iloluontoisena ja epä-älykkäänä. Myös 1950-luvun uuskarismaattisiin liikkeisiin, helluntaiherätykseen ja vapaakirkkoon

³³ Martin s. 36.

on suhtauduttu kriittisesti juurikin siksi, että ne ovat pyrkineet vetoamaan ihmisen tunne-elämään kevytmielisesti. Siksi kehollisuuteen suhtaudutaan edelleen kriittisesti monissa kirkollisissa piireissä.

Gerhard Martinin mukaan Raamatusta voi kuitenkin löytää myös sellaisia kehollisuuden kuvauksia, jossa pyhä ja karkea ruumiillisuus ovat yhtä aikaa olemassa. Apostoli Paavali oli nimenomaan se, jonka myötä kristinuskoon kehittyi ajatus ruumiin ja sielun ykseydestä. Klassisessa antiikissa ajateltiin, että ruumis on aina alisteinen sielun korkeammille tavoitteille. Tämä ajatus on elänyt kristillisessä perinteessä vielä pitkään, mutta Paavali ei yhtynyt tähän oman aikansa perinteiseen ajatukseen. Ihminen elää hänen mukaansa kokonaan omassa ruumiissaan, eikä hänellä ole mahdollisuutta irrottautua vieteistä ja voimista joita hänen ruumiinsa kokee. Ruumis tarkoittaa Paavalille koko persoonaa, ei vain sielun korkeammille tavoitteille alisteista ”kuorta”.³⁴

Kristillisessä kirkossa, Suomen evankelisluterilainen kirkko mukaan luettuna, on siis olemassa ja elää myös tämä kahtalainen suhtautuminen kehoon, sen toimintoihin ja siihen miten sitä saa käyttää. Kehollisuus on usein, monista eri syistä haluttu nähdä synnin pesänä, viettien temmellyskenttänä, irstaana. Silti ruumiillisuus on kristinuskon teologian keskiössä Jeesuksen lihaksi tulemisen myötä. Kuitenkin erityisesti naisen keho on nähty pahan ilmentymänä.

5.2. Naisen keho kirkossa

Yritin miettiä jotakin toista perinteistä ammattia, jossa naisen keho olisi samalla tavalla arvioinnin ja kiinnostuksen kohteena, kuin naispapin keho. Toki naisen keho herättää monenlaisia mielikuvia monissa ammateissa, mutta yhdistettynä uskonnollisuuteen, naisen keho saa tasan kaksi tulkintakehystä. Neitsyden ja huoran. Kristitylle naiselle lähes ainoa hyväksyty tapa käsitellä omaa seksuaalisuuttaan ja samalla kehoaan on perusmyytti katuvasta huorasta, joka on ruumiillistunut Raamatun Maria Magdaleenassa. Toinen tie on kiellon tie, myytti

³⁴ Martin s.37-38.

toisesta Mariasta, neitsyestä. Kristillisestä perinteestä ei löydy sellaista naisen esikuvaa, joka ei ole joko neitsyt tai huora.

Jos ajatellaan esimerkiksi naisen sankaruutta, uskonnollista viisautta, älykkyyttä, äitiyttä, johtajuutta, huumoria, intohimoa, halua, niin voi huomata, että kristillisestä kuvastosta puuttuvat nämä naisen roolit. Toki äitiys on esillä, mutta sekin neitsyen muodossa. Esimerkiksi ruokkijan, imettäjän, maaäidin, aktiivisen luojan ja itsenäisen toimijan roolit puuttuvat kristillisestä kuvastosta lähes tyystin.

Siksi naisen keho kirkossa, tanssimassa, näyttelemässä, esittämässä tai jopa pappina tulkitaan huoran tai neitsyen rooleista käsin. Monet naispapit ymmärrettävästi valitsevat näistä hiljaisen, nöyrän, neitseellisen roolin. Äänekkyyks, esillä oleminen, virkoihin pyrkiminen, johtajan paikat tulkitaan helposti ärsykkeinä, huutomerkkeinä omasta seksuaalisuudesta.

Ilveilijä keksii suunnitelman Helsingin Diakonissalaitoksen kirkossa. Mutta saako nainen ilveillä kirkossa? Kuva: Minna Ruuttunen.

6 Veisaava ilveilijä pyhyiden rajapinnoilla

Veisaavaa ilveilijää tehdessä ja sen tekoprosessia analysoidessa olen löytänyt seuraavanlaisia pyhän rajoja, joita pyrin tietoisesti tai intuitiivisesti esitykselläni murtamaan tai haastamaan. Toiveena ja tavoitteena oli rajoja murtamalla koettaa löytää jotakin sellaista jossa voisi kokea olevansa absoluuttisen toiseuden rajalla.

6.1. Teatterin ja uskonnon rajapinnat

Yksi tavoite oli hämärtää uskonnonharjoituksen ja esityksen välistä rajaa, kuitenkin niin, etteivät ihmiset joudu kokemaan tulleeensa pakotetuiksi mukaan uskonnonharjoitukseen. Virsien veisuu on tapa, joka on körttiläisessä perinteessä tuttu. Niille, jotka ovat tottuneet veisaamaan, kyse oli varmasti uskonnonharjoituksesta. Se, jolle veisuu on vieraampaa, pystyi jättäytymään kuuntelijan ja katsoijan osaan. Virret oli kuitenkin valittu niin, että niiden samaistumispiinta on yleisinhimillisyydessä.

*1. Tuuli työntää kulkijaa, horjun haparoiden.
Pilkkahuuto vainoaa sisälläni soiden.
Armollinen Jumala, sokeaa taas taluta.*

*2. Jos en itse makua löydä elämälle,
kuinka voisin suolana olla maalle tälle?
Armollinen Jumala, sokeaa taas taluta.³⁵*

Teimme eri kirkoissa monenlaisia tilankäytöllisiä ratkaisuja, jotka haastoivat tilojen perinteistä käyttöä ja tulkintaa siitä, miten kirkkotiloja tulisi käyttää. Kirkoissa juostiin, esiteltiin varpaita saarnastuolissa ja roikuttiin sieltä, alttarikaiteiden väleistä ryömittiin ja ilveilijä piileskeli alttarin takana. Kaikessa tässä oli nimenomaan tarkoitus luoda kirkosta ja alttarista sellainen tila, jossa voidaan sallia inhimillinen elämä, groteskius ja karkeus. Silti minulle oli tärkeää se, ettei synny vaikutelmaa häpäisemistä tai rienaamisesta, vaikka sen rajoilla varmasti jonkun

³⁵ Siionin virsi 308.

mielestä mentiinkin. On ollut avartavaa paneutua myös siihen millä tavoin kirkkotiloihin ja alttariin on suhtauduttu riippuen siitä, millaista teologiaa on haluttu korostaa (kts. yllä esim. alttarin pyhyys). Nämä tilalliset rajanylitykset olivat myös se mistä sain paljon palautetta.

*”Jäin miettimään, miksi ajattelen, ettei saarnatuolista saisi roikkua näytelmässä”.*³⁶

6.2. Yleisön ja näyttämön rajan ylittäminen

Kirkon liturgiassa ajatus on aina se, että liturgian toimittaja johtaa liturgian, mutta osallistuu siihen samalla tavoin kuin kaikki muutkin. Liturgia ei siis ole esitys. Samoin körttiseuroissa puhuja on aina yksi osallistuja samoin kuin kuka tahansa muukin. Seuroissa puhuja ei perinteisesti edes nouse seisomaan vaan pitää puheen omalta paikaltaan istuen. Veisaavassa ilveilijässä pyrittiin myös siihen, että esiintyjien ja yleisön raja ei olisi niin selvä. Me esiintyjät ja esiveisaajat istuimme myös kirkonpenkissä ja veisasimme yhteistä virttä. Puhuttelimme yleisöä, ikään kuin se olisi paras ystävämme ja otimme mahdollisimman paljon kontaktia ihmisiin. Ajatuksena oli, että esittämämme hahmot voisivat olla keitä tahansa ja että esitykset ovat lähes seurapuheenomaisia ja spontaaneja.

6.3. Pilkanteon ja todenpuhumisen rajalla

Yksi rajanylitys koski sitä, millaisia asioita kirkossa on totuttu kuulemaan. Kun pappi puhuu kirkossa, hän puhuu yleensä asioita, joiden ajatellaan olevan jollain tasolla totta, tai että ainakin pappi itse pyrkii puhumaan tosia asioita. Ironia, vitsailu ja huulenheitto saattaa olla vielä sallittua, mutta pappi ei yleensä pyri esittämään ketään tai mitään. Hän on oma itsensä ja puhuu omalla äänellään. Veisaavassa ilveilijässä päärooleissa on narsistinen Paavi, joka haistattaa pitkät Jeesuselle, Ilveilijä, joka ei ymmärrä Jeesusta ja pitää tätä hulluna sekä Sokea ja Rampa, jotka ovat omiin kohtaloihinsa kietoutuneita eduntavoittelijoita. Katso-

³⁶ Palaute esityksestä, päiväkirjamerkintä.

jan oli mahdollista tulkita näiden henkilöiden sanomiset pilkkana, tekstien sävy on kuitenkin pilkkaa enemmän ihmistä kuin Jumalaa.

Käsiohjelmassa oli annettu seuraava lukuohje:

*”Veisaava ilveilijä on satiirinen kertomus ihmisestä. Kertomus ei ole imarteleva. Ilveilyperinne juontaa juurensa keskiajan katuteatterista, jossa narrit ja ilveilijät pilkkasivat valtaapitäviä satiirin keinoin. Dario Fo on kirjoittanut *Mysterio Buffo* -näytelmät keskiaikaisten ilveilyjen pohjalta. Niissä naurunalaiseksi joutuu ihminen. Ne asettavat peilin ihmisen eteen ja pilkkaavat vallanhalua, vastuuttomuutta, sensaati-onnälkkää, kyvyttömyyttä ottaa armoa vastaan. Ne kertovat ihmisestä, joka on monella tapaa mahdoton ja kyvytön ottamaan vastuuta tekemisistään, sanomisistaan ja toisistaan. Nauru ja nauraminen on yksi keino selviytyä omasta mahdottomuudesta.”³⁷*

Kukaan näistä päähenkilöistä ei ole erityisen samaistuttava, jos ajatellaan ihmisen haluavan samaistua päähenkilön hyviin ominaisuuksiin. Samaistumis pintaa ehkä löytyy, mutta se löytyy epämiellyttävien luonteenpiirteiden kautta. *Mysterio Buffo* n tekstit ovat karkeita, groteskeja, ihmisen omahyväisyyden paljastavia. Myös virret puhuvat ihmisen synkimmistä puolista.

6.4. Naispappi näyttölee irstasta paavia

Otsikon lauseeseen tiivistyy kaikkein henkilökohtaisimmin ne tabut, joihin koin törmääväni Veisaavaa ilveilijää tehdessä. Esitystä markkinoitiin yleisölle, joista suuri osa tiesi minun olevan pappi. Vielä kolmenkymmenen vuoden jälkeenkin naisen pappisuus on asia, jota arvioidaan usein naisen kehon kautta. Myytit neitseestä ja huorasta elävät.

³⁷ Käsiohjelma, *Veisaava Ilveilijä*.

"Minua ei pelota sanoa sinulle, että nautin kun näen sinut naulattuna ristiin:" Uhoaa Bonifatius XIII Jeesukselle. Kuva: Jarkko Mikkola.

Kun pappi toimittaa liturgiaa, hän pukeutuu valkoiseen kaapuun, albaan. Paavalin kirjeissä kehoitetaan ihmisiä "pukemaan Kristus päälleen". Alba on symboli Kristuksen päälle pukemisesta ja sen tarkoitus on muistuttaa siitä, että ihminen on aina häilyväinen, mutta Jumala ei. Alba, samoin kuin kastemekko lapsella tai konfirmaatioalba peittää alleen kaiken sen mitä ihminen itse on niin hyvässä kuin pahassakin. Pukeutuessaan albaan papin siis ei ole

tarkoitukseen edustaa vain itseään vaan kristittynä olemista Kristuksen lunastamana. Pappi ei liturgiaa toimittaessaan näyttele, vaan hän osallistuu jumalanpalvelukseen, Jumalan palveltavaksi, ihan kuin kuka tahansa muu seurakuntalainen. Silti hänen tehtävänsä on johtaa tilannetta ja eleillään, toiminnallaan ja sanomisillaan välittää evankeliumia, ilosanomaa hyvästä Jumalasta.

Kun nyt ihminen, joka on ammatiltaan pappi, henkilökohtaisessa elämässään tiedetty kolmen pienen lapsen äidiksi 1) näyttelee 2) härskiä, huoriin menevää 3) Paavia eli miestä 4) alttarilla, on siinä aika monta rajaa ylitetty.

7. Lopuksi

Filosofi Johannes Ojansuu on sanonut pyhästä, että pyhä ei ole se, mikä puuttuu, vaan se, mikä peittyi. Pyhä ei katoa niinkään tuhoamalla kuin unohtamalla.³⁸ Tämä ajatus on lähellä ajatusta siitä, että pyhällä täytyy olla kosketus elämäämme, ollakseen merkityksellistä. Jos kosketusta ei ole, pyhänä pidetyt asiat vähitellen unohtuvat, muuttuvat joksikin muuksi. Absoluuttisen toiseuden unohtaminen tai unohtuminen tuo sen esiin jollain muulla, ehkä epätoivotulla, tavalla. Pyhän tarkoitus on toimia yhteisöä koossapitävänä voimana.

Jos siis ajatellaan esimerkiksi satunnaisen turistin pyhyiden kokemuksia Euroopan katedraaleissa, voi olla, että vaikutuksen tekee kirkkoarkkitehtuuri ja taide, johon on helppo liittää arkikokemus siitä, että joku ihminen on osannut tehdä jotain näin upeaa. Ihminen voi haltioitua siitä ja myös oikeutetusti kokea tuntevansa jotakin pyhää. Tällainen pyhän edessä haltioituminen ei kuitenkaan erityisemmin pidä koossa yhteisöä. Eikä kirkko tai uskonto ei ole siinä mielessä mikään poikkeus unohtamiselle. Se voi hyvin unohtua. Muuttua haltioitumisen paikaksi, jossa pyhällä ei enää ole sen yhteisöä koossapitävää merkitystä tai paikkaa.

Mutta ihmisellä ja yhteisöillä on kyky luoda merkityksiä, kyky ymmärtää symboleja ja tarve ymmärtää selittämätöntä. Pyhän, rajan takaisen, absoluuttisen toiseuden tehtävä on pitää yhteisöä koossa, jotta yhteisössä voitaisiin käsitellä asioita joita ei voi empiirisesti havaita tai tutkia. Pyhän olemassaololle on siis yhteisöllinen tarve. Silti pyhää ei voi synnyttää tai ylläpitää väkisin. Kun sillä ei ole kosketusta ihmisten arkeen tai normaaliin elämään se unohtuu ja tulee merkityksettömäksi. Se mikä ennen oli pyhää, ei sitä enää ole.

Tällöin tulee tarpeelliseksi etsiä pyhän rajoja uudestaan. Missä on se raja, missä absoluuttisella toiseudella voisi olla yhteisöä koossapitävä voima, jos tutkimuskohteena on suomen evankelisluterilainen kirkko ja erityisesti kirkkorakennukset? Esityksessä Veisaava ilveilijä rikottiin ja haastettiin totuttuja, mutta ehkä jo unohdettuja pyhän rajoja.

³⁸ Ojansuu, 230.

Esityksen ja tämän työn tuloksina voisin sanoa, että paikasta tai asioista tekee pyhän se, että se pitää koossa yhteisöä ja vie absoluuttisen toiseuden rajalle. Pyhällä on kuitenkin oltava kosketus elämäämme, arkeen ja karkeaan, groteskiinkin. Ilman tuota ulottuvuutta, kokemus pyhästä muuttuu yksilön haltioitumisen hetkeksi. Sekin sinänsä on tärkeä, mutta yhteisön koossapysymisen kannalta sillä ei ole merkitystä. Luterilaisessa kirkossa ei ole teologisesti merkitystä sillä, onko pyhä paikka kirkko, tai joku muu paikka. Jumalan läsnäolon paikka perustuu Jumalan sanan läsnäoloon. Silti kirkko mielletään pyhäksi, koska siellä usein koetaan haltioitumista. Siksi on tarpeen myös ravistella pyhän rajoja kirkossa, jotta voisi päästä absoluuttisen toiseuden lähteille. Ajattelen, että siellä missä on läsnä arjen karkeus, tosi elämän raadollisuus, tunteet, vietit ja vaistot, ihmisten välinen yhteys, elämä ja kuolema, hengitys ja liike, siellä pyhä voi olla läsnä kuin varkain.

Lähteet:

Arppe Tiina, Pyhän jäännökset, Tutkijaliitto, 1992.

Brook Peter, Tyhjä tila, nykyteatterista ja sen mahdollisuuksista. Suom. Raija Mattila, WSOY, Porvoo, 1968.

Buffa Aira, Piru periköön ilveilijän. Johdatus Dario Fon teatteriin. Teatterikorkeakoulu, 1984.

Fo Dario, Mysterio Buffo. Suom. Aira Buffa, Näytelmäkulma, 1980.

Grotowski Jerzy, Towards a poor theatre- teatterin uusi testamentti. Suom. Peter-Sebastian Lehtonen. Laboratoriateatteri Fennica, 2011.

Jolkkonen Jari, Jumalanpalvelus, teoksessa Johdatus Lutherin teologiaan. Pekka Kärkkäinen. Kirjapaja, 2001.

Ketola Kimmo, Näköaloja uskontoon. Uskontotieteen ajankohtaisia suuntauksia. Yliopistopaino, 1997.

Kotila Heikki, Liturgian lähteillä. Kirjapaja, 1994.

Lindqvist Martti, Keskenkäisyyden puolustus. Otava, 1999.

Martin Gerhard Marcel, Pyhä ja karkea, bibliodraama, teoria ja käytäntö. Suom. Päivi Lukkari. Suomen Piipiliseura, 2007.

Martling Carl Henrik, Puhuva hiljaisuus liturgisessa symboliikassa. Sley-kirjat, 1993.

Niinivaara Erkki, Maallinen ja hengellinen. WSOY, 1952.

Ojansuu Johannes, Pyhyys, rajalla oleva ihminen. WSOY, 2004.

Verkkoaineistot:

Pyhä ja jumalanpalvelus. Kirkon verkkoaineisto.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content367C74>

Merenlahti Petri, Jeesuksen ajan juutalaisuus.
http://www.helsinki.fi/teol/pro/_merenlah/oppimateriaalit/text/suomi/judaism.htm

Saarikivi Janne, Uusia vanhoja sanoja. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia.
http://www.sgr.fi/sust/sust253/sust253_saarikivi.pdf

Tekijän hallussa olevat lähteet:

Päiväkirjamerkinnot Veisaavan ilveilijän tekoprosessista

Veisaava ilveilijä

Tekstit: Dario Fo, Mysterio Buffo I & II

Suomennos: Aira Buffa

Ohjaus: Minna Ruuttunen

Näyttelijät: Jarkko Mikkola,
Mira Punkari,
Tanja Roiha,
Minna Ruuttunen

Esiveisaajat: Susanna Airola, Jemina Jaskari, Simo Kantele,
Aino Malmi, Jussi Malkamäki, Tuomas Meurman, Roosa-Maria
Muilu, Anni Mättö, Reespu Purovaara, Elsa Sihvola, Jaakko Vilja,
Leena Väyrynen-Si ja Kaisa Väättäinen.

Ohjaava opettaja: Marjaana Castrén

ESITYKSET:

5.5.2016 klo 19 Espoon tuomiokirkko

9.5.2016 klo 19 Korson kirkko

14.5.2016 klo 14 Myyrmäen kirkko

15.5.2016 klo 18 Lauttasaaren kirkko

19.5.2016 klo 18 Helsingin Diakonissalaitoksen kirkko

Veisaava ilveilijä on satiirinen kertomus ihmisestä. Kertomus ei ole imarteleva. Ilveilyperinne juontaa juurensa keskiajan katuteatterista, jossa narrit ja ilveilijät pilkkasivat valtaapitäviä satiirin keinoin. Dario Fo on kirjoittanut *Mysterio Buffo*³⁹ -näytelmät keskiaikaisten ilveilyjen pohjalta. Niissä naurunalaiseksi joutuu ihminen. Ne asettavat peilin ihmisen eteen ja pilkkaavat vallanhalua, vastuuttomuutta, sensaationälkää, kyvyttömyyttä ottaa armoa vastaan. Ne kertovat ihmisestä, joka on monella tapaa mahdoton ja kyvytön ottamaan vastuuta tekemisistään, sanomisistaan ja toisistaan. Nauru ja nauraminen on yksi keino selviytyä omasta mahdottomuudesta. Martti Lindqvist on sanonut, että ilveilijä näyttää suoraan sen, mikä meissä on sisäisesti totta, mutta myös hävettävää ja peitettyä.

Myös Siionin virret puhuvat ihmisen mahdottomuudesta. Siionin virret on körttiläisten⁴⁰ eli heränneiden virsikirja. Veisaavan ilveilijän muoto on lainattu körttiseuroista. Siionin virret ja puheet seuraavat toisiaan. Virsi on vastaus sille, mitä on juuri nähty ja kuultu. Virret lauletaan hitaasti ilman säestystä. Esiveisaajat ovat körttejä.

Esitys on Minna Ruuttusen teatteri-ilmaisun ohjaaja (amk) -tutkintoon sisältyvä työharjoittelu ohjaajantyön alueella Metropolian esittävän taiteen tutkinto-ohjelmassa. Myös muut näyttelijät opiskelevat teatteri-ilmaisun ohjaajiksi.

ESITYS ON MAKSUTON

KESTO 75min

NÄYTELMÄÄ EI SUOSITELLA ALLE 13-VUOTIAILLE

Minna Ruuttunen

minna.ruuttunen@metropolia.fi

www.metropoliateatteri.fi

www.facebook.com/veisaavailveilja

³⁹ *Mysterio Buffo* -Sananmukaisesti Raamatusta aiheensa ammentava groteski näytelmä.

⁴⁰ Körttiläisyys eli herännäisyys on yksi suomen ev. lut. kirkon herätysliike. Sen kaikille avoimia kesäjuhlia herättäjäjuhlia vietetään Vantaalla heinäkuun toinen viikonloppu. Kolehti kerätään näiden juhlien järjestelyyn.

Veisaava ilveilijä

Siionin virsi 308

Bonifatius VIII

Paavi Bonifatius VIII kuoli vuonna 1303.
Hänet tunnettiin härskiydestään ja julmuudestaan.

Bonifatius: Minna Ruuttunen

Siionin virsi 190

Ilveilijä ristin juurella

Ilveilijä: Mira Punkari
Ristiinnaulitsijat: Jarkko Mikkola, Tanja Roiha

Siionin virsi 101

Sokea ja rampa

Sokea: Jarkko Mikkola
Rampa: Tanja Roiha

Siionin virsi 113

Virren aikana kerätään kolehti Vantaan herättäjäjuhlien valmisteluun.

Vantaankosken, Korson, Lauttasaaren seurakunnat ja Espoon tuomiokirkkoseurakunta ovat tukeneet tuotantoa. Helsingin Diakonissalaitos on antanut kirkkonsa harjoittelukäyttöömme. Suuri kiitos!

Kiitos Näytelmäkulma Dario Fo:n teksteistä.

Kiitos perheet ja ystävät kärsivällisyydestä ja tuesta!

Kiitos Mika alkuperäisideointiaivoriihestä kymmenen vuotta sitten.

Kiitos Marjaana, Jaana, Pieta ja Pietan Aikut 2013.

VANTAANKOSKEN SEURAKUNTA
VANTAAN SEURAKUNNAT

KIRKKO HELSINGISSÄ
LAUTTASAAREN SEURAKUNTA

KIRKKO ESPOOSSA⁺
Espoon tuomiokirkkoseurakunta

KORSON SEURAKUNTA
VANTAAN SEURAKUNNAT

HERÄTTÄJÄ-
YHDISTYS

Dario Fo tekstelhin pohjautuva

Veisaava ilveilijä

-2016-

**Tuomiopäivänä tulee Hän!
Jumalan Poika on hullu!
Mennään karkuun
täyttä laukkaa!**

ohjaus Minna Ruuttunen

*5.5.klo 19 Espoon tuomiokirkko
9.5.klo 19 Korson kirkko
14.5.klo 14 Myyrmäen kirkko
15.5.klo 18 Lauttasaaren kirkko
19.5.klo 18 Helsingin
Diakonissalaitoksen kirkko*

Vapaa pääsy

Metropolia
minna.ruuttunen@metropolia.fi
facebook.com/veisaavailveilija

**HERÄTTÄJÄ-
YHDISTYS**